

**СКЛАДНОПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ НЕРОЗЧЛЕНОВАНОЇ СТРУКТУРИ
З ПРИСЛІВНИМ І КОРЕЛЯЦІЙНИМ ЗВ'ЯЗКОМ
(НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО « РОКСОЛАНА»)**

Мова творів українських письменників є важливим джерелом вивчення історії літературної мови, вона є матеріалом для з'ясування особливостей її функціонування на певному етапі розвитку. У системі складних речень сучасної синтаксичної науки функціонують складнопідрядні речення розчленованої структури (спеціалізовані на вираженні обставинних відношень) і нерозчленованої структури (з прислівним зв'язком) , з-поміж яких виділяють власне-прислівні (характерна лексична повнозначність опорного слова) і прислівно-кореляційні (специфічний різновид прислівних (займенниково-співвідносні), у яких спостерігається лексична ненаповненість співвідносного слова).

Складнопідрядні речення постійно перебували в колі дослідницьких зацікавлень різних учених. Серед таких дослідників можемо виокремити таких, як І. Вихованець [1], А. Загнітко [4], І. Слинько, Н. Гуйванюк [8], В. Дмитрук [3], С. Ломакович [6], Р. Хрестіанінова [9], В. Ожоган [7], С. Глазова [2].

Потреба ґрунтовного аналізу структурно-семантичних особливостей складнопідрядних речень у прозі П. Загребельного зумовлена необхідністю з'ясувати, які речення використовує письменник у своїх творах та як послуговується ними. Незважаючи на існування такої, здавалося б, усталеної системи складнопідрядних речень, у граматичній науці залишається значна кількість проблемних питань. До таких можна віднести і питання про статус складнопідрядного речення, і про роль підрядної частини у межах складного речення. Це й зумовлює **актуальність** обраної теми.

Мета статті полягає у дослідженні складнопідрядних речень нерозчленованої структури з прислівним та кореляційним зв'язком на матеріалі роману «Роксолана» П. Загребельного.

Так, А. Загнітко подає таке визначення складнопідрядного речення: «Складнопідрядним реченням називається складне речення, частини якого з'єднуються сполучниками підрядності чи сполучними словами». Р. Хрестіанінова зауважує, що складнопідрядне речення є одним із типів складного речення і виокремлюється на основі підрядного зв'язку між його структурними компонентами, а отже, його формально-граматичну структуру створюють підрядні синтаксичні зв'язки і виділювані на їх основі головна й підрядні частини (приреченнєві, прислівні, опосередковані). Вона стверджує, що як правило підрядний зв'язок, оформлено за допомогою підрядних сполучників або сполучних слів, які репрезентують його найяскравіше [9, с. 23].

Визначати різновиди складнопідрядних речень можна на підставі:

- 1) специфіки відношення підрядної частини до головної: до слова (словосполучення) чи всієї головної частини стосується підрядна частина;
- 2) засобу поєднання головної та підрядної частин;
- 3) семантичних відношень між головною та підрядною частинами [4, с. 203].

Складнопідрядне речення нерозчленованої структури – це така граматична конструкція, у якій залежна предикативна частина поєднується з опорним компонентом головної прислівним синтаксичним типом зв'язку за допомогою сполучників чи сполучних слів.

Розглянемо, як речення нерозчленованого типу функціонують у романі

П. Загребельного «Роксолана».

Серед складнопідрядних речень нерозчленованої структури виділяють:

- ✓ Присубстантивно-означальні:
 - власне-означальні;
 - видільно-означальні;
 - якісно-означальні;

- ✓ З'ясувальні.

Присубстантивно-означальні у нашому дослідженні представимо такими прикладами: *Прийшли люди, яким я вірю* (власне-означальне) [5, с. 45]; *Його ті євнухи, яких вимушений був тримати для догляду над гаремом?* [5, с. 32]; *У той короткий проміжок, що запанував між настанням тривожного морозу й неминучої бурі, переляк охопив Сінам-агу і його прислужників* [5, с. 3] (видільно-означальні); *Надто в такому місті, де промовляє лише історія* (якісно-означальне) [5, с. 6]. Проілюструємо з'ясувальні речення: *Ніхто не знав, що то перша Ібрагімова помста* [5, с. 7]; *Челядник Бобовського сказав, що тут ночує сам пан шляхтич* [5, с. 23]; *Сподіваюся, що наш великий візир складе газель про це свято стрільби* [5, с. 39].

У мовознавчій науці складнопідрядні речення нерозчленованої структури з кореляційним зв'язком поділяються на:

- ✓ предметно-ототожнені;

- ✓ кількісно-якісні;
- ✓ якісно-ототоженні;
- ✓ просторово-ототоженні;
- ✓ темпоральні (виділяє В. Ожоган).

Найбільш численною групою речень із кореляційним зв'язком є предметно-ототоженні речення, напр.: *Той, хто знає сокровенне, великий і мудрий* [5, с. 32]; *Зненавидів і сина за те, що той зробив своїм улюбленцем не воїна, а якогось фірчика* [5, с. 6]; *Ти рабinya і маєш робити все те, що я тобі скажу* [5, с. 34].

Другою за чисельністю є кількісно-якісні речення. У романі вони представлені таким чином: *Ми схожі так, що навіть я не розрізняю, де я сам, а де мій двійник* [5, с. 402]; *А тепер виходило так, що ця смерть пов'язана з її іменем, раз підозра впала на Рустема, її зятя і улюбленця* [5, с. 440]; *Але написати так, щоб люди прочитали, поєднати людські серця, примусити їх здригнутися* [5, с. 505]; *Від Баб'яків Настася втікала так, що їй не вловили жодного разу..?* [5, с. 26]. Продуктивними є темпоральні речення, які виділяє В. Ожоган. Наведемо деякі зразки: *Валіде покликала Ібрагіма тоді, коли в нього стало зникати бажання поділитися з нею своїм наміром* [5, с. 43]; *Чув ще тоді, коли вона була в Манісі* [5, с. 51]; *Він не зворухнувся і тоді, коли безмовних танцюристок замінили співаючі і коли євнухи напереміну стали випускати одалісок меншими табунцями, по три, по дві* [5, с. 61]; *Бо ж світ однаково прекрасний навіть тоді, коли життя сумне, тяжке і нестерпне* [5, с. 66]. Активно функціонують і просторово-ототоженні речення, напр.: *Вже там нема, де була* [5, с. 35]; *Завжди знаходив у цій книзі втіху, надто там, де згадувалось його ім'я* [5, с. 32]; *Бо життя існувало лиш там, де колись була вона, звідки прикипіла сюди* [5, с. 320]. У ході дослідження нами засвідчено, що найменш продуктивними у мові роману П. Загребельного є якісно-ототоженні речення, які складають найменший відсоток уживання, напр.: *Уперше за всю їхню розмову загорівся погляд у старого чоловіка, і вогонь з його очей був такий, що обпалював усю душу Роксолані* [5, с. 305]; *Та такий, що ніби й готовий прислужитися султанові* [5, с. 434].

Отже, нами проаналізовані складнопідрядні речення нерозчленованої структури із такими типами зв'язку, як прислівний та кореляційний. В утвореннях нерозчленованої структури з власне-прислівним типом синтаксичного зв'язку підрядна предикативна частина поєднується з валентно-зумовлювальним компонентом-предикатом чи валентно-незумовлювальним лексично-семантичним компонентом головної. В українській мові з-поміж складнопідрядних речень нерозчленованої структури прислівного типу виокремлюють конструкції, у яких підрядна предикативна частина поєднується з дійктичним займенниковим чи прислівниковим компонентом-релятом у головній за допомогою корелятивів – сполучних слів чи сполучників – прислівно-кореляційним синтаксичним зв'язком. Серед проаналізованих нами речень переважають складнопідрядні структури з прислівним зв'язком. Вивчення і аналіз складнопідрядних речень нерозчленованої структури потребує подальшого дослідження і можуть стати предметом зацікавлень науковців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І. Р. Семантико-синтаксична структура речення / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський ; [відповідальний редактор І. Р. Вихованець]. – К. : Наукова думка, 1983. – 219 с.
2. Глазова С. М. Пояснювально-ототожнювальні конструкції в українській мові : семантика, граматики, прагматика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / С. М. Глазова. –Х., 2005. – 20 с.
3. Дмитрук В. Деякі проблемні питання вивчення синтаксису складнопідрядного речення у вищих навчальних закладах / В. Дмитрук // Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство). – Вип. 59.– Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2005. – С. 61–68.
4. Загнітко А. П. Методи, методики дослідження сучасного синтаксису / А. П. Загнітко // Науковий вісник Чернівецького національного університету : зб. наук. праць (слов'янська філологія). – 2009. – Вип. 475–477. – С. 207–213.
5. Загребельний П. Роксолана : роман [електронний ресурс]. – 506 с. режим доступу <http://www.ukrlib.com.ua/books/printitzip.php?tid=999>
6. Ломакович С.В. Займенниково-співвідносні речення в сучасній українській мові : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.01 / Ломакович Світлана Володимирівна. – Тернопіль, 1993.
7. Ожоган В. Синтаксис складнопідрядного елементарного речення/ В. Ожоган // Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство). – Вип. 73. – Міністерство освіти і науки України. Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. – Кіровоград ЛОВ, 2006. – 124 с.
8. Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання: Навч. посібник / Слинько І. І., Гуїванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. – К., Вища шк., 1994. – С. 424–519.
9. Христіанінова Р. О. Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові : [монографія] / Р. О. Христіанінова. – К. : Інститут української мови ; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 363 с.